

בשדה ספר

הרב אליקים קרומביין

שערי היכל

מסכת יומא עם שערי היכל, שערים להעמקה בסוגיות המסכת עפ"י כתבי ראשונים ואחרונים, מכון המקדש, ירושלים תשס"ו. ערך: הרב עזריה אריאל, 415 עמודים.

* * *

בגיליון הקודם עסקנו בפרץ יצירתי של חידושים, מאמרים וספרים סביב נושא עבודת יום הכיפורים. מסתבר שעדיין לא יצאנו ידי חובתנו, וגם הפעם נפנה את תשומת הלב לספר חשוב נוסף, העוסק באותו עניין.

לפנינו מסכת יומא מהתלמוד הבבלי, שהחידוש העיקרי שבה הוא **שערי היכל**: הרחבת הנושאים הנידונים בסוגיות המסכת לפי סדר הדפים. הדברים נכתבו בידי צוות תלמידי חכמים בישיבת "בית הבחירה", מיסודו של מכון המקדש, ונערכו על ידי הרב עזריה אריאל נר"ו. הספר אמור להיות ראשון בסדרת ספרים דומים על מסכתות הש"ס שעיסוקן במקדש וקודשיו.

בעבר, הוציא מכון המקדש מתחת ידיו ספרים רבים, הממחישים את המקדש ותורתו בצבעים חיים, תוך ניצול עולם התפילה המוכר לציבור הרחב. כאן, המכון פונה לראשונה אל ציבור מצומצם יותר, ציבור הלומדים העוסקים גם בסדר קדשים, בניסיון ליישם גישה מקבילה בלימוד הגמרא. המתכונת אכן מזכירה את מחזורי התפילה שהוציא המכון - טקסט קלאסי, המלווה בדברי הסבר שאינם 'פירוש' או הערות שוליים, אלא מערכים נפרדים שנועדו לעיון בזכות עצמם. כאן הטקסט הוא התלמוד, והדיונים הנרחבים בדרך כלל חסרים את אותו מוקד רעיוני המאפיין את "מחזורי המקדש"; הפעם, הם מתמקדים בנייתוח ההלכתי.¹

1 אמנם, גם מחזורי המקדש כוללים עיסוק יוצר בפן ההלכתי.

כך לדוגמא, מתוך **מחזור המקדש ליום הכיפורים** (עמ' 28): "עיקר מצוות התשובה ביום הכיפורים, להסתופף בחצרות ה' בעזרה להיות נוכח בשלבים השונים של עבודת הכהן הגדול כדי להתעורר ולשוב בתשובה... וכך המצוה לכתחילה... אך מי שאינו יכול להיות נוכח בעזרה, מצות התשובה שלו מתקבלת בכל מקום בו אדם מצוי". או (שם עמ' 47) "לאור האמור לעיל, שהשתחויה היא חלק ממצוות עשה של 'ואותו תעבודו', ושהיא חלק מעבודת הכהנים

מעלין בקודש יב – אב ה' תשס"ו

לדברי העורך, **שערי היכל** שואף לשני יעדים. הראשון הוא להיות כלי עזר ללימוד מעמיק של המסכת. על מנת להקל על לומדים ברמות שונות, משתדלים הכותבים להקפיד על בהירות השפה ומלאות הסגנון, וכן מובאים איורים להמחשה, כמיטב המסורת של מכון המקדש. שנית, הספר נועד להציג את השיטות ולהכין את הסוגיות לקראת פסק הלכה למעשה, לכשיתאפשר הדבר במהרה.

על מנת לעמוד על טיבה של היצירה הזו, ראוי להעמיד אותה בהשוואה לאחותה הבוגרת, הלא היא מפעל **הלכה ברורה** הוותיק. ה'אחוה' של שתי היוזמות היא בתפישה המשותפת, של בירור וליבון הסוגיות עם דעות הראשונים והאחרונים, באופן רצוף ושיטתי על מסכת שלמה, כאשר בירורים אלה מודפסים במדור נפרד המצורף לכרך של הגמרא. מסכת יומא עם **הלכה ברורה** טרם יצאה לאור, אך נשתדל בכל זאת ללמוד מהעמדת שני המפעלים זה מול זה. ניעזר בסוגיות המופיעות במסכת יומא ונידונו גם במסכת פסחים, שעליה כבר זכינו **להלכה ברורה**.

שאלת זמן שחיטת התמיד של בין הערבים נידונה **בהלכה ברורה** למסכת פסחים (נח ע"א): האם זמנו מדאורייתא משש שעות, או משש ומחצה? על פי הגמרא ביומא (כח ע"ב), שש שעות הוא הזמן, אך למעשה ממתנינים עוד חצי שעה, משום שכותלי המקדש אינם מכוונים והצל מאפיל עליהם באיחור. ואולם בהלכה ברורה מובא **רש"י** במקומות שונים בש"ס אינו עקבי בעניין זה, ולעיתים הוא מתבטא כאילו הזמן מתחיל בשש ומחצה מעיקר הדין. בהמשך לכך מובאים מספר תירוצים של אחרונים כדי ליישב את הסתירה.

לעומת זאת, **שערי היכל** אינו עוסק כלל בסתירה ברש"י, והיא מוזכרת רק בהערת שוליים. מאידך, מתייחס **שערי היכל** לשאלת הכתלים במקדש והצל שהם מטילים, כאשר מצורפת תמונה מאוירת להמחיש את הנושא. כמו כן, נידונה השאלה אם סילוק החשש לטעות עשוי להתיר את הקרבת התמיד בחצות ממש. על פי זה מועלית

הלויים והישראלים במקדש, מפליא הדבר שביום האחד והמיוחד בשנה, שבו נקבעה ההלכה בפוסקים לעבוד את ה' בעבודה זו, הלכה זו אינה מקוימת... ראויה אפוא, עבודה זו שתשוב למקומה כהלכה הנוהגת למעשה וכפי שהיתה נוהגת בדורות עברו." זאת למרות העובדה שהפוסקים האשכנזים - כמובא במחזור המקדש שם - מתארים את מנהג ההשתחויה בסדר העבודה רק כ"דוגמא" או כ"זכר למקדש" (ומן הסתם לא ייחסו לו מטען דתי ממשי יותר, היות שהדבר לא היה מקובל אצלם כל השנה, לא ביניהם ולא בסביבתם, בניגוד למצב ששרר אצל חכמי המזרח). על כל פנים ברורה הנטייה לחדש מעמד הלכתי של "מצווה לכתחילה", בעניינים שנהגו במקדש.

סברה שבזמן הזה, שכולם בקיאים בזמני היום, תתאפשר הקרבת התמיד בחצות היום.

שני ההבדלים האלה בין הספרים - הסתירה ברש"י ובירור מציאותי של צל ההיכל והחשש לטעות - ללמד יצאו, ונפתח באחרון. בירור המציאות הוא מן התכונות המובהקות של **שערי היכל**. "כביכול", כותב העורך, "עומד לפנינו כוהן בעבודתו ובפיו שאלה הלכתית: כיצד בדיוק צריכים הדברים להיראות ולהיעשות? ממילא עולה גם השאלה, האם יישום הדין יוצר קושי כלשהו מבחינה מעשית?" (הקדמת העורך).

הקו המעשי בולט בדיונים במבנה המקדש, עשיית בגדי כהונה, אופן הסמיכה על קרבנות ועוד. לדוגמה, הספר עוסק בקושי ביחס ללשכת הגזית, שבה ישבו חכמי הסנהדרין הגדולה ולפניהם שורות של תלמידים: כיצד בונים בעזרה לשכה המסוגלת להכיל בצורה מכובדת ישיבה בסדר גודל כזה? האדריכל שמואל בלזם מתכנן פיתרון על פי העיקרון של לשכה תת-קרקעית (עמ' קפז).²

נעשה שימוש גם בעדויות היסטוריות של **יוסף בן מתתיהו** - למשל בתיאור אבנטו של כהן הדיוט, השנוי במחלוקת תנאים. כמובן, גם השימוש הרב בתמונות משתלב במגמת ליבון העובדות למעשה.

ואולם ההבדל הראשון שהוזכר לעיל בין הלכה ברורה לבין **שערי היכל**, אינו פחות חשוב. אפשר להניח כמעט בוודאות, שהדיון של הלכה ברורה היה מונח לפני העורכים, שהחליטו "לוותר" על הסתירה ברש"י, כי רמת צמידות כזאת לטקסט ולבעיותיו אינה בראש מעייניהם. מטרתם המרכזית היא לערוך את השיטות ואת האפשרויות הבסיסיות. בשל סמכותו כפוסק, קשיים ברמב"ם נמצאים על סדר היום; אך לבעיות בהבנת ראשונים אחרים, מיוחסת בדרך כלל חשיבות פחותה. סדר עדיפות זה, נובע לדעתי מהתפישה הבסיסית העומדת מאחורי הדיונים ב**שערי היכל**, השונה במידה מהלכה ברורה. אמנם אין מדובר בניגוד קיצוני של שחור-לבן בין שני החיבורים, שככלות הכול רב המשותף ביניהם, ועם זאת נראה שההבחנה ביניהם ראויה לתשומת לב.

² לא ברור מדוע הציור מרוחק מן הטקסט שאליו הוא נוגע; אותה בעיה קיימת בציור אחר של אותו האדריכל (עמ' קכט), המשרטט את קו הראייה ממקום שריפת הפרה לפתח ההיכל.

השאלה היא היחס בין היצירה ההלכתית לבין דף הגמרא שהוליד אותה. **הלכה ברורה** כידוע הוא הכינוי לפסקי ההלכות המופיעים בלשון הפוסקים על דף הגמרא ממש, מעשה ידיו של הגרא"ה קוק זצ"ל, מתוך תפישתו שיש להצמיד את הגמרא לפסק ההלכה. והבאים אחריו - חברי הכולל **הלכה ברורה** - הרחיבו את היריעה לדיונים המובאים בחלק הנקרא "בירור הלכה". בראש כל דיון כזה מצוטט אותו פסק הלכה בלשון הרמב"ם או השולחן-ערוך, והבאת שיטות הראשונים מבהירה את הרקע, ההסבר והמשמעות של ההכרעה כשיטה זו או אחרת. משום כך, סגנון זה 'מקפיץ' אותנו הישר לתוך מחלוקות הראשונים, והדיון עשוי לעיתים קרובות להיפתח בציטוט מהתוספות או מבעל המאור. מכאן, מתפתח דיון בשיקולים התומכים בכל דעה או המקשים עליה, כאשר חלק לא-קטן משיקולים אלה הם טקסטואליים. בקיצור, מדובר בלימוד גמרא המוביל לפסק הלכה וצמוד אליו; וזאת באמצעות הצגת פירושים שונים במקור התלמודי, המתנצחים זה עם זה.

שערי היכל לא יתחיל דיון בציטוט מהראשונים. כל סוגיה מנותחת במסגרת הנקראת "מערכה". השם אולי יומרני ואינו מתאים בכל המקרים, כי הספר אינו פוסח על נקודות יחסית משניות, שהעיסוק בהם קצר ופשוט; אך המגמה היא לראות ולטפל בכל סוגיה כ"מערכה", כלימוד של נושא. לפיכך, הדיון יתחיל בהקדמה או בפתח, שבו מוצגות השאלות והבעיות העומדות לבירור. על פי רוב יסתיים הדיון בסעיף סיכום. השאיפה המוגדרת אינה להציג את מגוון הדעות, אלא סיכום בהיר ומסודר של נושא, תוך התייחסות לשאלות המתעוררות מן העיון בו³ (ומן הסתם, יהיה מגוון של תשובות לשאלות אלו). ברור שהדברים מבוססים על העיון בטקסט וחוזרים כל הזמן אליו, ועם זאת הדיון פתוח יותר. העלאת שאלות חדשות או הבנות חדשות, מפרי מוחם של לומדי מכון המקדש, נובעת כאן בקלות יחסית. לא היינו מצפים לראות בהלכה ברורה את השאלה האם בזמן הזה, ניתן להקריב את התמיד של בין הערבים בחצות, עקב שינוי המציאות. לא שהמקוריות נעדרת בהלכה ברורה - אך בדרך כלל, החידושים הם בתירוץ קושיות, או בביאור דברי המפרשים והסקת מסקנות מתוכם.

ה"מערכות" בשערי היכל עומדות כאמור בזכות עצמן, וייתכן להבין אותן בלי עיון מדוקדק בסוגיה עצמה. ככלל, דבר זה אינו ניתן להיאמר ביחס להלכה ברורה. בצד היתרון שבהסברה הנעימה והמלאה, ובהתייחסות רצינית לשאלות שבדרך כלל

3 מעין זה כתב הרב אריאל שליט"א בראש הספר, בהסבר המונח "מערכה"; הוא מוסיף גם נימוקים אחרים לבחירת מונח זה.

נחשבות לשאלות של בעלי בתים', טמון בגישת **שערי היכל** גם קוץ: הסיכון של הפיכת לימוד הגמרא עצמה לדבר משני.⁴ אנשי מכון המקדש 'טחנו' את המקורות היטב לעצמם, אך התוצאה המנופה המוגשת לנו חוסכת מאתנו הרבה, ואולי זה לא כל כך טוב. אבל שיקול כזה מעולם לא עיכב בעד היצירתיות התורנית, ואסור שיעכב. האחריות ללימוד איכותי היא על הלומד, ועליו לעשות שימוש מושכל בכלים שלפניו. אין ספק ש**שערי היכל** הוא כלי מצוין וייחודי.

דוגמה נוספת תסייע להבהיר את האמור. איסור הקרבת קרבנות לפני תמיד של שחר ולאחר תמיד הערב נידון בשני הספרים. ה"מערכה" של **שערי היכל** בונה את הנושא מסעיפי משנה, העוסקים במקור הדין, אלו עבודות נאסרות, הגדרת "הקרבת התמיד" לעניין זה, ומה הדין בדיעבד. **בהלכה ברורה** (פסחים נח ע"א), הדגש הטקסטואלי מביא לכך שהדיון הוא בעצם בשאלת המקור, שהיא נקודת המוצא של בעלי התוספות על אתר. תוך כדי ההתמודדות עם קשיי הילפותא, מובאים תירוצים שונים שיש להם השלכות לגבי הסעיפים האחרים, וכל זאת אגב השקלא וטריא הטקסטואלי, כמו שהראשונים עצמם הגיעו לדברים. העריכה היא דיאלקטית, ואינה ממקדת תשומת לב בכל אחד מסעיפי-המשנה כשלעצמו. ברור שאת המלאכה הזאת צריך הלומד הרציני להשלים לעצמו; ואילו **שערי היכל** חוסך הרבה מן הטרחה. יש לציין שגם לומד מנוסה, ירוויח מאמצעי ההמחשה והמקורות הנוספים שמן הסתם לא היה מגיע אליהם. עבור כלל הלומדים, שלא היו משיגים ראייה מסודרת של הסוגיה כולה, בוודאי **שערי היכל** הוא סיבה לשמחה.

לספר מצורפים מפתחות יעילים, לפי נושאים ולפי סדר הרמב"ם.

הזכרנו שבכוונתו של מכון המקדש להוציא ספרים נוספים לאחר מסכת יומא. האם יש סיבה לבחירה ביומא בתור ה"נחשון" של הסדרה? ראש המכון, הרב ישראל אריאל שליט"א, כותב בהקדמתו "כי דווקא במסכת יומא, נפרסת לפנינו יריעה רחבה, הנותנת לנו את מירב הידיעות סביב המקדש ועבודתו. ניתן לומר, כי מסכת זו היא

4 השווה לדברי המאירי בהקדמה לבית הבחירה, ברכות: "מי שירצה בידיעת עיקרי התלמוד כלם או קצתם מאין השתדלות בגמרא... על כיוצא בזה ראוי לגעור ולומר מה שאמרו ז"ל במס' בבא בתרא (כב ע"א) אדגריתו גרמי יבשי בי אביי אייתו ואכולו בשרא שמינא בי רבא." ופירש רש"י שם: "עד שאתם הולכים אצל אביי לגרם עצמות, כלומר ללמוד שלא לשובע, בואו ולמדו הלכות צהובות מרווחות אצל רבא."

מפתח לכל סדר קדשים, שכן אין לך כמעט נושא במקדש שאינו נידון במסכת שלפנינו.⁵ הדברים ברורים, כמובן, ועם זאת יש מקום להרהור: סדר קודשים נפתח במסכת זבחים, והרי זו פתיחה למקצוע הקודשים מכיוון אחר. כלומר, לא הסתכלות רחבת היקף החובקת תחומים רבים, אלא עיון ביחידותיה הבסיסיות ביותר של העבודה: קרבנות היחיד, ארבע עבודות הדם, תפקידיהן והיחסים שביניהן והקשר ביניהן לבין ההקטרה והאכילה. היחידות הפשוטות הם אבני בניין, והעיון בהן משמש יסוד ומצע להכרת עולם הקרבנות.

אין בדברים האלה כדי לגרוע מקביעתו של הרב אריאל, אבל הם עשויים להצביע על דילמה העתידה לעמוד בפני מכון המקדש. מסכת יומא היא אמנם כניסה טובה לעולם הקודשים, אבל אין בה די. אם לא נכנסת גם דרך זבחים, אינך בפנים. מסכת יומא קרובה ברוחה לעבודה הכבירה שהמכון עשה עד עתה. הצבע והטקס, העומק הרעיוני והחגיגות, בירור המציאות - כל אלה הם האפיונים שהשכיל המכון לנצל בצורה כה יעילה, על מנת לקרב את הציבור להיכל הקודש. אך ישנם יסודות בקדשים השייכים באופן מובהק למיון ולהפשטה ההלכתיים; ושאלם נוטלים מהם את החשיבה העיונית הקלאסית, רב הסיכון שלא יוותר בידינו אלא אוסף פרטים טכניים חדגוניים. האם יספיקו הכלים הקיימים באמתחתו של מכון המקדש גם כאן? ושאלה יהיה צורך בדרכי הסברה והארה חדשים?⁵ אנו ממתנינים בציפייה דרוכה לקראת העתיד. ובינתיים, יישר כוחם של כל העושים במלאכה על ההישג הראשוני המרשים. תפילתנו היא לראות את קיום הלכות אלו למעשה.

5 כדי לסבר את האוזן: מושג מרכזי במסכת זבחים הוא הכוונה והמחשבה בזמן ההקרבה. אי אפשר לצייר זאת. כיצד נמחיש סוגיות אלו?